

L*ibre dels reis*

Edició a cura de
Stefano Maria Cingolani

2008

---

*M*onuments d'Història de la Corona d'Aragó, *II*

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

Director de la sèrie
Monuments d'Història de la Corona d'Aragó
Stefano Maria Cingolani

© *Stefano Maria Cingolani, 2008*
© *D'aquesta edició: Universitat de València, 2008*
Disseny de la col·lecció: J.P.
Il·lustració de la coberta:
Biblioteca de Catalunya, ms. 487, f. 16r.
ISBN: 978-84-370-7087-2
Dipòsit legal: V-1921-2008
Impressió: Impremta Palàcios, Sueca

*E*studi introductori

PRESENTACIÓ

Al final del primer llibre de les *Etimologies*, dedicat a la *Grammatica*, sant Isidor fa un repàs de les formes i dels gèneres literaris. Després d'haver parlat breument de la prosa (*Etym.* I 38), parla de la mètrica i dels gèneres poètics (*Etym.* I 39), per concloure aquesta secció tractant de les *fabulas* dels poetes (*Etym.* I 40). És evident que Isidor presenta una dicotomia, en la producció cultural profana, entre veritat i ficció; aquesta s'expressa, entre els grecs i els romans, amb la poesia, aquella, la veritat, amb la història. Aquest és l'únic gènere literari escrit en prosa que sant Isidor detalla i al qual dedica àmplia atenció, així de destacar-ne la, almenys teòrica, importància dins les categories culturals actives des de la antiguitat tardana fins la plena edat mitjana.¹ El bisbe de Sevilla escriu que la «*historia est narratio rei gestae, per quam ea, quae in preterito facta sunt, dinoscuntur*» (*Etym.* I 41, 1) i que «*historiae sunt res verae quae factae sunt*» (*Etym.* I 44, 5). Sant Isidor es feia ressò de la visió ètica ciceroniana de la història com a font d'ensenyament, «*multi enim sapientes praeterita hominum gesta ad institutionem praesentium historiis indiderunt*» (*Etym.* I 43). També pensava amb la bona fe del teòric, ja que la teoria literària formava part de la filosofia moral, i aquesta havia d'ensenyar el bé i la veritat. És a dir, que la teoria antiga no preveia, en les seves categories literàries, el fals, la narració de coses que no havian ocorregut. Perquè, si la història és la narració veritable dels fets

¶ ¹ Ja que tornarem a trobar aquesta mateixa polèmica, al segle XIII, fundada en el contrast entre els verídics Dares i Dictis, contra els

falsos poetes Homer i Virgili, o en el verídic Turpí, contra els falsos poemes del cicle carolingi.

passats amb finalitats didàctiques, ¿quina història és la que inventa els fets? Evidentment, no es tracta de la invenció o falsificació involuntàries, per falta de coneixements; no, es tracta de la invenció conscient de fets que se sap que no van esdevenir, o, almenys, de fets, potser raonables i probables —doncs, en tot cas, *argumenta* i no pas *historiae*—, i dels quals, tanmateix, l'historiador que els conta no té cap altra font d'informació que no sigui la seva fantasia.

La tradició literària i històrica occidental està marcada per una sèrie de falsos, i falses interpretacions, gairebé tot i totes lligats a un esdeveniment central del passat: la guerra de Troia. La meitat dels pobles que habitaven l'Occident, en un moment o altre, havien presumit de descendir dels troians: el gals, els romans —i altre pobles itàlics—, el francs, els britons, els normands i, fins i tot, els noruecs. I uns falsos han dirigit, durant segles, la reconstrucció d'aquest moment mític i la definició de teories literàries que duïen a distingir clarament entre veritat i ficció, em refereixo a les obres de Dares Frigi i Dictis Cretenc, els dos presumptes testimonis oculars de la guerra. A tal punt, que el confiat sant Isidor, quan ha d'esmentar els més antics llibres d'història, cita, «apud nos», els cristians, el *Gènesi* de Moisès que narra el començament del món; i, «apud gentiles», justament recorda Dares, el primer que parlà de la guerra entre grecs i troians «quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt» (*Etym.* I 42, 1).²

Amb el *Libre dels reis* ens trobem davant d'una obra el valor de la qual, per a l'historiador que vulgui reconstruir els fets del passat, és absolutament nul: les poques 'veritats' que hi són, ja les coneixíem per altres fonts; la resta, és a dir, bona part del text, és pura invenció, no tota producte de la imaginació de l'anònim autor, i de la qual era, en molts casos, segurament conscient, però afaïçonada d'una tal manera que sembla científica i exacta, amb noms i dates. Tot i així, i és un fet ja àmpliament assumit per la crítica, la historiografia medieval proporciona múltiples tipus de notícies, que van més enllà de la ja arcaica i simplista utilització en quant 'font' de notícies positives, útils a la reconstrucció evenemencial de la història. A vegades, una crònica medieval és igual d'útil i d'interessant —alguns cops fins i tot més— per les invencions que presenta, ja que representen una font d'informació de vital impor-

¶ ² Segons la cronologia que segueix sant Isidor, Moisès escriu en l'any 3728 des de la creació del

món, mentre Troia fou destruïda tres-cents anys més tard, l'any 4024 (*Etym.* V 39, 9 i 11).

tància per tal de reconstruir altres aspectes del passat, altres tipus de fets. I el *Libre dels reis* és exactament una d'aquestes cròniques plenes d'invencions i d'interès.

La seva importància per a la construcció i el desenvolupament de les tradicions històriques i historiogràfiques a les terres de la Corona d'Aragó és, de moment, difícil de definir amb exactitud: el text era, fins al dia d'avui, absolutament inèdit, i molta feina queda encara per fer per tal d'aclarir els camins de la producció historiogràfica entre els segles XV i XVIII. Així que, a hores d'ara, el meu propòsit serà el de copsar el significat del *Libre dels reis*, el moment que va ser escrit i com va influir en uns historiadors dels segles XIII fins al XV, tot i que es pot dir que el van conèixer gairebé tots els qui escrigueren d'història de la Corona d'Aragó fins el segle XVII i que representa un tret d'unió, fins al moment obscur i subterrani, entre la major part de la historiografia de la Corona d'Aragó; és del *Libre dels reis* que provenen moltes llegendes i detalls dels quals fins ara era impossible determinar l'origen, i és una de les fonts importants d'aquell gran difusor d'història que fou Pere Tomic.

Tot i el seus desgavells, que no són pocs, el *Libre dels reis* és, amb molta anticipació, la primera crònica universal i general que s'escriu a Catalunya. Escrita entre 1277 i 1280, s'anticipa uns tres quarts de segle a la composició de la *Crònica general* de Pere III, o *Crònica de Sant Joan de la Penya*, i s'avança de més d'un segle a les grans compilacions com el *Flos mundi* —l'únic manuscrit que en tenim és de 1407—, la compilació del ms. espanyol 13 de París, de 1431, i, sobretot, de les *Històries i conquestes* de Pere Tomic, de 1438, textos, els últims tres, plens de llegendes i invencions, testimonis d'una historiografia de caràcter fantasiós i popular que, almenys en el cas del *Flos mundi* i de Tomic, beuen justament també al *Libre dels reis*. D'aquesta manera, el *Libre* permet retrodatar unes tendències i unes formes d'escriure la història que, fins el moment, semblaven típiques dels primers anys del segle XV, i obliga a reescriure bona part de la història de la historiografia catalana dels segles XIV i XV.³

¶³ A Cingolani 2006a: 91-106 i a 2007: 78-95 relaciono aquesta tendència de fer història present al *Libre dels reis* amb el gairebé contemporani *Libre de l'infant en Pere*; tanmateix, queda obert el camp a la investigació per determinar si aquesta és una evolució autònoma de la historiografia de la Corona d'Aragó, si se segueixen uns patrons evolutius co-

muns a la resta d'Europa, o si hi hem de veure contactes amb el regne de Castella, més determinants i complexos dels que detallaré més endavant, si considerem que Diego Catalán data en aquests anys una perduda *Historia hasta 1288 dialogada*, que encara espera un estudi més detallat, i que presenta característiques similars (vg. Catalán 1992: 248-253).

Parlar del *Libre dels reis* no és fàcil, ja que no apareix, amb aquest títol, a les llistes estàndards de la historiografia catalana medieval, i només en parla algunes vegades l'ineludible Miquel Coll i Alentorn. És ell qui en suggereix el títol, ja que als manuscrits no és present, i qui en dibuixa, dubtosament i amb certes contradiccions, els contorns.⁴ Coll, ja l'any 1928, va estudiar detingudament un dels testimonis del *Libre*, el ms. S, l'anomenat *Libre de les nobleses dels reis* de Francesc.⁵ Ell analitza en detall el contingut del ms., que compara extensivament amb O, i en molta menor mesura amb M, fent referència a altres mss. que hi són relacionats per alguns detalls. Les conclusions de Coll són lleugerament contradictòries i no poden ser del tot subscrietes: per una banda, estableix que S és l'original de la crònica, que es remuntaria, doncs, a mitjan segle XV; per l'altra, identifica un model comú a S i O, que denomina Ω . Coll no distingeix amb precisió entre el ms. que compila un cert nombre de textos i els textos que hi són continguts; és a dir, que és parcialment veritat que Francesc és l'autor de la compilació continguda al ms. BC 487, S, i que en aquesta forma concreta no existia abans. Tanmateix, M, de primeries del segle XVI, i O, de primeries del XV, transmeten dues fases diferents de composició de la compilació —i de recomposició d'altres textos que hi van junts— segurament precedents a la transmesa per S. Així que hem de distingir entre la configuració particular dels mss. que transmeten el *Libre dels reis*, ja que cadascú compila el seu propi recull i completa el *Libre* amb altres textos, i la redacció de l'obra —a la qual Coll encara no dóna un nom, i que coincideix només parcialment amb això que ell anomenava Ω .

L'any 1951 en torna a parlar ràpidament, però de manera significativa, en una nota on escriu que O, S i M contenen una compilació molt semblant i que «deriven d'una altra de més antiga que creiem aplegada poc abans de 1283» (Coll 1991: 22, n. 37). L'any 1969 li dedica més àmplia atenció estudiant la *Crònica de Sant Pere de les Puel·les*, per la qual fixa unes dates de composició entre el 1276 i el 1283.⁶ Finalment, l'esmenta un últim cop, sempre massa breument, l'any 1975 quan, rea-

¶⁴ El primer a estudiar un dels manuscrits que el transmeten, el ms. O, va ser Rubió i Balaguer el 1912 (Rubió 1987: 210-214 i 232-255) el qual, tanmateix, es limita a identificar algunes unitats temàtiques —la *Crònica de Sant Pere de les Puel·*

les, les *Gesta comitum* ampliades i Desclot— sense trobar-hi cap unitat precedent a l'acte de còpia del ms. ¶⁵ Coll 1991: 314-346. ¶⁶ Vg. Coll 1991: 99-111 i les meves consideracions al respecte a Cingolani 2005-06.

firmant la datació, dóna per primer cop el nom a la «compilació històrico-legendària potser anomenada *Llibre dels reis*» (Coll 1991: 374). Malauradament, Coll no tornà de manera sintètica a reorganitzar això que pensava del *Llibre dels reis*, tot i així ens deixa clarament percebre que creia en l'existència d'una compilació històrica amb aquest nom escrita entre 1276 i 1283; això que no va arribar a precisar —i sembla que no tenia les idees del tot clares— és l'exacte contingut del *Llibre*, de quins són els blocs temàtics que en formaven part des del començament, i quins li van ser afegits al llarg de la transmissió manuscrita i que arribaren a configurar els tres estadis de redacció del text i de compilació dels reculls manuscrits.

A part de Coll, n'he parlat breument jo mateix, fent l'edició de la *Crònica de Sant Pere de les Puel·les*.⁷ En aquest estudi, tot i analitzar les opinions de Coll i Alentorn, subratllant-ne els encerts i les vacil·lacions, vaig demostrar, com tornarem a veure parlant de la composició del *Llibre*, la unitat originària d'algunes de les parts que formen la compilació i que Coll, dubtosament,⁸ donava com a separades i aplegades només a l'hora de confeccionar el ms.

Coll, tanmateix, tenia raó respecte al títol, que ell decideix, crec, fent una reducció del de la compilació de Francesc, *Llibre de les nobleses dels reis*, perquè un lector medieval, i qualificat, justament s'hi refereix d'aquesta manera. Quan Bernat Desclot al cap. 29 de la *Crònica* recorda la primera conquesta de l'illa de Mallorca per part de Ramon Berenguer III, el Bon Comte, escriu, a la primera redacció, però no pas a la segona: «Car diu lo compte e'l *Llibre dels reis*, que'l Bon Comte de Barcelona passà ab ses hosts a Mallorques e conquès la ciutat per gran sforç d'armes», i el cronista està justament resumint el cap. [144] de la crònica que aquí, per primer cop, és publicada.

És el cas, ara, d'entrar més en els detalls del text, per tal de poder-ne entendre l'estructura i per poder formular les hipòtesis necessàries respecte a la seva composició.

¶⁷ Cingolani 2005-06, i 2006: 155-157. ¶⁸ Dubtosament, i no sense contradiccions i repensaments, que mostren com no estava del tot segur de

les seves conclusions; malauradament, des de 1928, no va tornar mai més sobre el tema, com per poder donar uns arguments més enraonats i globals.

ELS TESTIMONIS I EL CONTINGUT

El *Libre dels reis* és conservat a tres mss., cap dels quals el transmet sencer ni el copia com a obra aïllada o del tot fàcil de separar de les altres que l'acompanyen. Els tres mss. són:

- O, Biblioteca de Catalunya 152; ms. en paper de primeries del segle XV, de 272 x 200 mm; a més del *Libre dels reis*, transmet el *Cronicó dels fets d'Ultramar*, els *Annals de Barcelona de 1278* i la primera redacció de la *Crònica de Desclot*.⁹ Comença amb la fi del cap. [35].
- S, Biblioteca de Catalunya 487; ms. en paper de la meitat del segle XV, de 285 x 210 mm, a més del *Libre dels reis*, conté el *Libellus de batalla facienda*, la *Història de Carlemany i de Rotllà* del Pseudo-Turpí, la *Història de Carlemany a Carcassona i a Narbona* del Pseudo-Filomena, una versió de la *Història d'Amic i Melis*, els quatre textos en versió catalana, la *Crònica de Desclot* i part de la de Muntaner. És la versió més completa, ja que és l'única a transmetre els primers 18 capítols.¹⁰

¶⁹ Vg. Domínguez 1997 i BITECA, <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1113.html>, però amb certs errors d'identificació dels textos. Per Desclot vg. Cingolani 2006 i 2007b. El ms. era possessió de Joan Riba, rector de Móra d'Ebre, on el veié Jaume Pasqual al final del segle XVIII, el 1816 l'adquirí Josep Todó, de Masos de Móra, potser per vendre'l a algun col·leccionista, i, finalment, el 1824 de Pròsper de Bofarull, tal com detallen una notes afegides al f. 1. Aquest primer possessor s'havia escapat, de moment, a qui havia fet descripcions del ms. En parla Jaume Pasqual al vol. 5 del seu *Sacrae Cataloniae Antiquitatis Monumenta* (BC ms. 729,V) on dóna una descripció del ms. –indubtablement és el mateix, ja que comença al mateix foli i, com declaren les mossegades de rates a la segona meitat del ms., aquest havia estat conservat en un mas. El rector de Móra l'havia trobat «entre las escripturas de una casa solar y de campanya dins de la sua parròquia» (f. 1r). Els comentaris de Pasqual sobre molts episodis del *Libre* són prou negatius –pel que fa a la secció sobre els reis de França escriu «aqueix desfasament de chronologia y reys imaginaris» (f. 1r), a propòsit del relat dedicat a Pipí comenta que «és una història molt bruta y que *offendit pias aures*, engiponada precisam[en]t per

fer concebir a Carlo Magno de eixa incredible casualitat (...) estarian bé en la Història de don Quixote de la Manxa» (f. 2r), respecte a la compaginació de comtes de Barcelona i reis de França diu que està feta «tot ab una confusió y falta de chronologia que espanta» (f. 3v) –diu que també la història del Bon Comte i l'emperadriu d'Alemanya estaria bé a l'obra de Cervantes (f. 4r); tanmateix Pasqual havia intuït les relacions entre el text de Desclot primera redacció –transmès pel ms., tot i no haver-lo identificat– i segona, i havia clarament establert que el text del ms. BC 152 precedeix Desclot. ¶¹⁰ Vg. Coll 1991: 314-346, BITECA, <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1027.html>. Coll reconstrueix bona part de la llarga història d'aquest còdex: al final del segle XVI era possessió de Joan Prada d'Oleta; a primeries del segle XVII passà a mans de Tomàs de Banyuls senyor d'Anyer –tant la primera localitat com la segona es troben al Conflent–, i el van veure Esteve Corbera i Jeroni Pujades. Possiblement, a mitjà segle XVII passà a la biblioteca del marquès de Mondéjar, historiador dels Montcada, a Madrid, on el veieren Nicolás Antonio i Andrés de Ustarroz. Cap a finals del mateix segle passà a la biblioteca de Pau Ignasi Dalmases i, d'aquesta, a la Biblioteca de Catalunya.

M, Biblioteca Nacional de España 1814, ms. en paper de primers del segle XVI, de 210 x 163 mm, és una versió al castellà, plena d'aragonesismes i catalanismes; a més del *Libre dels reis*, transmet la *Història d'Amic i Melis*, i la *Crònica* de Desclot. Comença al cap. [19].¹¹

Cap dels testimonis transmet el text complet, ara per la presència de llacunes en el ms., ara per talls voluntaris dels copistes. Davant d'aquesta situació no és sempre senzill i segur determinar quins capítols formen part originàriament del *Libre* i quins a una fase de redacció posterior. Abans d'intentar argumentar la constitució inicial del *Libre*, de considerar els capítols dubtosos i els afegits o modificats en una segona redacció, és el cas de veure les grans unitats temàtiques que componen l'obra i a quins testimonis són presents.

Després del pròleg, cap. [1], present només a S i, potser, exclusiu d'aquest ms., hi ha una primera secció que es pot dividir en diferents blocs: un primer, en què es parla dels primers reis del món, des de Nembrot, cap. [2], fins a Troyhum fundador de Troia, cap. [6]; els caps. [7]-[8] són dedicats a una fantàsica història de Roma, directament relacionada amb el bloc precedent, i que segueix amb la història de Troia i de la seva guerra, des del cap. [9] fins al cap. [12]; aquest bloc lliga directament amb el següent, el protagonista del qual és Hèrcules, amb les seves fundacions i conquestes, a Itàlia i a Espanya —amb la llegenda de la fundació de Barcelona—, fins a la seva mort, des del cap. [13] fins al cap. [26]. És aquesta una secció temàtica d'argument antic, prou homogènia i coherent, malgrat la diversitat de protagonistes i les desviacions narratives. Des del cap. [2] al cap. [18] només és transmesa per S, a partir del cap. [19] és present també M; la falta d'aquest capítols s'ha d'atribuir a la pèrdua dels primers 10 folis del ms., i no pas a diferències redaccionals, de tal manera que hem de pensar que, almenys la fase redaccional testimoniada per SM, contenia aquest primer grup de capítols. Més endavant veuré si és possible creure que formés part de la redacció original del *Libre*, i, doncs, que la seva absència a O es deu a raons mecàniques, la pèrdua d'un o dos fascicles del ms., i no al fet que no en formés part.

Amb el cap. [27] comença una segona secció argumental, aquella que havia estat dubtosament interpretada per Coll com a una unitat a

¶ ¹¹ Vg. BITECA, <http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/BITECA/1118.html>, que el data de

manera errònia a la primera meitat del segle XV, exactament els mateixos anys de S.

part, definida com la *Crònica*, o *Genealogia, dels reis de França*, (a partir d'ara CRF). Es podria dir que aquesta secció va des del cap. [27] fins al cap. [63], capítol amb el qual comença l'anomenada *Crònica de Sant Pere de les Puel·les* (a partir d'ara CSPP); la CRF segueix, després, entrelaçada a les *Gesta comitum* ampliades (a partir d'ara GCB IV).¹² Tanmateix, ja per aquesta primera part s'han de fer unes observacions: del cap. [27] al cap. [34], transmesos només per SM, es parla dels primers, pressuposats, set reis de França, des d'un Meroveu I fins a un Clodoveu IV.¹³ En aquest punt hi ha un capítol, el cap. [35], en què es presenta una llegenda relativa a Mahoma, que és absent a S, i del qual falta el títol, perquè a M hi ha una llacuna. Tot i així, aquest capítol havia de formar part inicial del *Libre*, i és el copista de S que no el va copiar. Això és pot afirmar almenys per tres raons: primera, les últimes línies del text de M corresponen a les primeres preservades de O, així que s'ha de creure que a O fos present tot el capítol; segona, O i M presenten dues redaccions diferents del *Libre*, i la de M és molt propera, i precedent, a la testimoniada per S, de tal manera que, seguint el *stemma*, l'absència d'aquest capítol a S es caracteritza com una variant singular; tercer, el retrobem al *Recort* de Gabriel Turell cap. [30], però no a les *Històries* de Pere Tomic cap. [14] —que n'és la font principal—, fet que comporta que Turell va tornar a comprovar una de les fonts del seu model, justament el *Libre dels reis*. Ja aquest tres fets —més altres arguments que desenvoluparé més endavant— em fan estar prou segur per incloure'l al text.

Tot i així, no és aquest l'únic capítol que trenca una aparent unitat temàtica. En aquesta secció hi ha inclosos també altres capítols que es refereixen a la que podríem definir com a història d'Espanya, el cap. [43] dedicat a Bamba, cap. [46] a Giga, cap. [49] a Vacenos, cap. [51] a l'entrada dels moros a Espanya, cap. [52] al setge de Tolosa, cap. [53] a l'elecció de Pelagi com a primer rei, i, encara amb algun dubte, cap. [54] on es relata la llegenda etimològica de Catalunya. Els caps. [58]-[63] són de caràcter molt narratiu, i són els que relaten la llegenda de Pipí i Berta —que, tanmateix no és mai anomenada sinó com a filla de l'emperador d'Alemanya—, pares de Carlemany. A part una llacuna de O, al qual fal-

¶¹² Utilitzaré aquestes sigles només per comoditat argumental, a l'hora de referir-me a uns blocs temàtics, i no perquè cregui que hagin tingut una existència autònoma precedent a la composició

del *Libre dels reis*. ¶¹³ En atribuir un número als monarques segueixo l'ordre intern al *Libre*, només en uns casos —tant al text com a les notes— donaré la correspondència amb els reis històrics.

ten, per la caiguda d'uns folis, des del cap. [50], del qual conserva només el títol, fins part del cap. [60], tota la secció és transmesa pels tres testimonis. Podríem dubtar de la presència al *Libre* original dels caps. [51]-[53] i [54]; però, pel que fa al primer grup, em sembla molt difícil, ja que és estrictament lligat als precedents capítols dedicats als reis visigots, capítols que, faltant el relat de l'entrada dels àrabs a la península, no tindrien gaire sentit; el cas del cap. [54], dedicat a la llegenda del senyor del castell de Cataló és més complicat i el tractaré a part. Aquestes primeres conclusions són importants per dues raons: bé perquè permeten d'incloure a la redacció original almenys un altre capítol absent a O, el cap. [65], en tant que prové de la mateixa font que els caps. [52]-[53], és a dir de la *Crònica d'Espanya*; bé perquè, com ja he demostrat, formen una unitat argumental i expositiva única amb els capítols següents, els que formen la CSPP, els caps. [63]-[64], [66]-[67] i [98]-[101], i els que pertanyen a GCB IV.

El següent bloc de capítols, ja ocupa tota la segona part del *Libre* i és, majoritàriament, format per GCB IV. En aquesta segona part assistim a dos fenòmens diferents, que consisteixen en canvis en l'ordre dels capítols, amb notables confusions, respecte al model representat per les GCB II, i afegits d'altres textos, que mostren com O i SM presenten dues etapes successives de formació de la compilació als mss., segons els diferents materials que intercalen al *Libre*, i dues redaccions successives del mateix *Libre*. Després del caps. [63]-[64], primers dos de la CSPP, SM, però no O, introdueixen un capítol, el [65], en què es parla de les guerres de Carlemany amb els sarraïns i de la derrota de Rencesvalls. A continuació M presenta la *Història d'Amic i Melis*, mentre S copia la *Història de Carlemany i de Rotllà* del Pseudo-Turpí, la *Història de Carlemany a Carcassona i a Narbona* del Pseudo-Filomena i, finalment, la *Història d'Amic i Melis*, presentant, així, un bloc ampli de tot el saber carolingi present a terres catalanes. Els caps. [65]-[68] continuen amb la CSPP, mentre el cap. [69] és el primer de GCB IV,¹⁴ i correspon a GCB II [II, 1]; aquest bloc continua fins al cap. [76], en correspondència de GCB II [III, 2]. Dos capítols més sobre els reis de França, caps. [77]-[78], i reprén GCB IV, caps. [79]-[81] (=GCB II [III, 2-3]- [III, 4]). Tornen a ser intercalats capítols de GCB IV i relatius als reis de França, però, a partir del cap. [86], el model comú a SM deixa de copiar la CRF, així que O n'és l'únic testimoni.

¶¹⁴ Després d'aquest, només S copia el *Libellus de batalia facienda*.

S, que es mostra com el testimoni més innovador i amb les majors intencions de completesa, després del cap. [80] —el capítol en què Guifré recupera el comtat de la invasió sarraïna—, copia un bloc —malauradament incomplet a causa de la pèrdua d'un foli—, constituït pels caps. [80,a]-[80,j], on es narra el repartiment de les fortificacions de Barcelona. Entre els caps. [119] i el [133] O, per una banda, i SM, per l'altra, presenten un diferent ordre de capítols, motivat sigui per l'eliminació dels de CRF a SM, amb la consegüent necessitat de redistribuir la matèria, sigui per intentar solucionar el desgavell informatiu que caracteritza aquesta secció. Abans del cap. [144], el capítol que narra la primera conquesta de Mallorca per part de Ramon Berenguer III, i que és totalment nou respecte a GCB II, els tres mss., i hem de creure de manera parcialment autònoma, atès que copien dues redaccions diferents de Desclot, introdueixen els caps. 4-10 de la *Crònica* de Desclot, els de la història del Bon Comte i de l'emperadriu d'Alemanya.

Als caps. [145]-[146], [148]-[149] hi ha la història dels reis d'Aragó *ante unionem*, aquest és un relat extremadament confús, fet a partir del de GCB II [XX, 1-7], al qual la redacció testimoniada per SM intercala uns nous capítols i substitueix l'últim. Aquests dos mss. afegixen els caps. [145,a], [146,a] i presenten els [149,a]-[149,c] en substitució de [149]. Es tracta d'uns capítols, absolutament llegendaris, que narren alguns episodis de la història de Mir de Biern, i que proporcionen el context i els motius del misteriós exili de Guillem Ramon de Montcada, tal com l'explicava Desclot als caps. 1-3 de la *Crònica*, per narrar, finalment, d'altra forma la unió del comtat de Barcelona amb el regne d'Aragó.

El text, tal com el transmeten els mss., acaba a la minoria de Jaume I, cap. [179], i els últims dos comtes d'Urgell dels quals parlaven les GCB II, Ponç de Cabrera i Álvaro, caps. [180]-[181], a partir d'aquest punt els mss. comencen a copiar la *Crònica* de Desclot, primera redacció a O, segona a SM, així que no se sap amb certesa com acabava el *Libre*, tot i que es pot sospitar raonablement que acabés allà mateix on terminaven les GCB II.¹⁵

¶ ¹⁵ De fet els caps. [179]-[181] són només a O, ja que SM, amb el relat de la batalla de Las Navas de Tolosa, han començat a copiar Desclot i el segueixen fins al final, per deixar-lo només, el ms. S, al moment de copiar els dos únics capítols sobreviscuts del *Libre de l'infant en Pere*; d'altra banda S

és l'únic a transmetre el cap. [177], el que narra la tria del nom del rei Jaume I, i SM el cap. [178], el de la coronació de Pere I, que ha de pertànyer a la redacció original, atès el fet que els criteris de composició —expansió del text de GCB II— són perfectament coherents amb altres parts del *Libre*.

Com ja he dit més amunt, Coll i Alentorn no va estar sempre convençut que les diferents parts presents als mss. —bàsicament els capítols d'història antiga, CRF, CSPP, GCB IV— formessin tots part des del començament del *Libre dels reis*, sobretot, sembla que n'excloïa els primers 26, fins el començament de la CRF. Jo, per la meua part, he pogut raonablement demostrar que ni CRF¹⁶ ni CSPP van tenir una existència textual autònoma, separada de GCB IV, abans de formar part del *Libre*. Per tal de no repetir-me, em limitaré a reproduir les conclusions del ja citat estudi:

Em sembla prou evident, per tot això que he anat mostrant, que la *Crònica de Sant Pere de les Puel·les*, com a tal, no existeix abans de ser extractada, cap a mitjan segle XV, de les compilacions que la transmetien com a part integrant de les GCB IV. Em sembla també prou evident que, les GCB IV, incloïen com a part integrant la CRF. És a dir, al fi de resoldre els dubtes que emergien dels comentaris de Coll, que no ens trobem davant de tres textos diferents i autònoms —*Crònica de Sant Pere*, CRF i GCB IV— fusionats pel primer compilador del recull transmès pels manuscrits O, S i M. Sinó que els copistes d'aquests manuscrits obren llurs diferents, i emparentades, compilacions copiant un text únic i homogeni, pensat com a tal des del seu inici, text que, amb Coll, haurem de titular com *Libre dels reis*, al qual enllacen unes altres obres, cada compilador amb una selecció personal i segons els materials de què disposava. Aquest text véu la unió de les *Gesta Comitum*, refoses i ampliades amb nombrosos materials llegendaris —uns dels quals formaran la *Crònica*—, amb una història dels reis francs, força confusa, imprecisa i, per molts aspectes, única (Cingolani 2005-06: 170).

Com ja deïa en aquest article, tot i donar pistes i expressar sospites, això que queda per demostrar és que també els primers 26 capítols pertanyen des del començament al *Libre dels reis*, i no són, com sembla que pensava Coll, un afegit de la redacció testimoniada per SM.

En principi la primera, i única, objecció aparentment seriosa és una de codicològica: la foliació del ms. O només assenyala la manca dels folis 1-4. I en aquests folis mancants hi cabrien, com calculava Coll, els caps. [27]-[36]; és a dir, la primera part de la CRF. Tanmateix, Coll no s'havia adonat exactament de les dimensions del cap. [35], absent a S i que no havia individuat, pel que sembla, a M. Ja aquest fet, permet de

¶¹⁶ Evidentment, en la forma que és present al *Libre*, prescindint de les fonts o de la forma que podia presentar en aquestes.

posar en dubte l'afirmació de Coll. Però hi ha un altre element: la foliació que assenyala la manca dels primers quatre folis no es remunta més que al 1650 *ca.*, i res permet, o obliga a, creure que en aquella època el ms. fos complet. O, com mostra Domínguez 1997, és compost de senions, és a dir, fascicles de 12 folis, així que es podria pensar en la caiguda d'un primer fascicle i de bona part del segon, per un total de 21 folis, als quals cabria la porció de text que falta a O, inclosa la primera secció, que a S, que té unes pàgines on hi cap més text, ocupa 12 folis, sense comptar el llarg cap. [35]. Tot i així, aquest és un argument hipotètic, ja que falten proves clares, que serien certificades, o no, per la presència d'una foliació més antiga i discordant de la present, de la qual, tanmateix, no en queda rastre.

Així que hi ha una segona línia argumental, per tal de demostrar l'originària composició del *Libre*, que és la de trobar a la segona part del text, allí on són presents els tres mss., referències directes a la primera part, o afirmacions que sense aquesta no tindrien sentit. D'aquestes n'hi ha almenys quatre, i crec que permeten d'estar raonablement segurs.

La primera és el començament del cap. [27] «Devets saber que en Antiotze si avia hun honrat cavaller, lo cal avia nom Moroynus, qui era del llinatge de Príamus, de la ciutat d'Antiotxa». Aquest capítol és transmès només per SM, tot i que, essent l'inici de la CRF havia de formar part també de O. Evidentment, res no garanteix que aquesta frase, que lliga amb la història troiana, fos present també a O, tanmateix es pot fer una observació que em porta a estar-ne prou segur. Tot i que no he pogut individuar amb certesa la font exacta d'aquesta genealogia,¹⁷ s'ha de dir que totes les històries, breus o llargues, narratives o simples genealogies, que a partir del segle VII, tracten l'origen de la monarquia franca, totes n'esmenten l'origen troià, i la mateixa observació la retrobem a la genealogia continguda a l'aragonès *Liber regum* (vg. més endavant i la nota al text), estrictament lligada a la del *Libre dels reis*, i, sobretot a Goffredo da Viterbo, una de les fonts segures del *Libre*. És a dir, que l'especificació respecte al llinatge de Moroynus (=Meroveu) havia de ser present ja a la formulació originària del capítol. Això, tanmateix, encara no prova que fos precedit pels precedents capítols d'història troiana. Tot i així, és raonable pensar que, de no haver narrat abans la història de Príam, el compilador hauria especificat més de qui es tractava.

¶¹⁷ En parlaré més endavant comentant les fonts del *Libre*, tanmateix, es pot excloure el *Chronicon*

pontificum et imperatorum de Martin de Troppau que suggeria Coll (1991: 327).

La segona referència la trobem al cap. [43] «En l'any de nostre seynor Déu Jhesuchrist ·DCLXXXI·, si fon levat rey en Yspanya lo qual hac nom Bamba, qui era de la generació dels Gots, ço és a ssaber d'aquell linatge com Èrcules conquerí Yspanya, la qual poblà d'aquelles gents en aquell temps qui havien nom Gots, dels quals eren ja passats per temps passat ·VI· reys d'aquella generació». Aquest capítol és transmès per tots tres mss., així que no hi poden haver dubtes que l'afirmació fos present a la versió original, i no sigui un afegit de la redacció de SM, en el cas que els primers 26 capítols només fossin presents en aquesta redacció. En primer lloc, s'ha de dir que, si a O no eren presents els capítols dedicats a Hèrcules, aquesta afirmació no tindria sentit, en tant que incomprendible. En segon lloc, es pot citar la font d'aquest passatge, la *Historia de rebus Hispanie* de Rodrigo Jiménez de Rada (a partir d'ara HrH), font que pot permetre d'aclarir, ni que sigui mínimament, l'aparent incongruència de l'afirmació —sobretot perquè als capítols dedicats a Hèrcules i al poblament d'Espanya no havia parlat dels gots, ja que aquest n'és el primer esment. Rodrigo, citant Iordanes, parla d'un rei got Telephus que era fill d'Hèrcules i de la germana del rei Príam (HrH I xiii, 7-8), i diu que, abans de Telephus, els gots van tenir més reis, en concret «Veric et Gadaric et Philimer et Zalmoxen et Thanausum» (HrH I xiii, 13-14) que, contant també Thelephus, fan els sis reis precedents, hem d'entendre no a Bamba, corresponent del Wamba històric, sinó al moment d'instal·lar-se a la península. Si tenim en compte la llibertat amb la qual l'anònim cronista manipula les seves fonts, i també que no sempre és del tot coherent en això que diu, em sembla creïble pensar que aquest és l'origen del passatge; i, si considerem que la HrH és una de les fonts, a més, de la llegenda hercúlia a Espanya, em sembla que els lligams entre aquest capítol, la secció de la qual forma part, i el primer bloc argumental del *Libre* es confirmen i es reforcen.

Al mateix context remet la tercera referència, que es troba al cap. [51], només transmès per SM a causa d'una llacuna per caiguda de fulls de O, però que a O havia de ser present: «Lo cal Erbot fo lo pus derrer rey del linatge dels gentils e dels gots de què Èrcules l'avia poblade».

La quarta i última referència es troba al cap. [66], transmès pels tres testimonis i que forma part de la CSPP: «Los quals sarrahins, per temps passat, la havien tolta a gentils e a gots, qui la havien tenguda e posseya depuis que Èrcules la hac edificada e acabada». Aquesta afirmació prova

també, si fes falta, que a O havien de ser presents els capítols dedicats a la conquesta d'Espanya, d'altra manera no s'entendria l'afirmació, a part de la identitat de llenguatge en la formulació de la referència intratextual, i que aquests han d'haver desaparegut a causa d'una pèrdua de fulls al ms.

Totes aquestes referències a la llegenda hercúlia, dues de les quals segurament transmeses pels tres mss., signifiquen, com a mínim, que l'anònim autor de la part present als tres mss. coneixia tal llegenda. Però, si tenim en compte que, tal com és formulada aquesta llegenda, només la retrobem a SM, i a cap altre text històric conegut o escrit a la Corona d'Aragó, no em sembla massa agosarat pensar que la secció inicial havia de formar part del *Libre* des de l'origen, o tals referències a Hèrcules i la seva vinguda a Espanya, més la presència dels gota a la península ja des dels seus temps, haurien necessitat explicacions més detallades, i no només ràpides al·lusions, que es justifiquen com a referències internes al mateix text.

Finalment, es pot afegir un altre argument encara, que consisteix a individuar el coneixement d'aquesta particular versió de la llegenda hercúlia en altres textos, redactats anteriorment a S i, possiblement, a l'antígraf d'SM, que, tot i les dificultats de datar-lo, ha de remuntar-se a mitjan segle XIV. Sí que hi ha almenys dos testimonis precedents a S on es retroba aquesta versió de la llegenda, i on, fins i tot, s'ha intervengut amb variacions en el text per tal d'adaptar-lo al context, o senzillament modificar-lo segons el gust del redactor del text.

A l'àmplia compilació d'història universal titulada *Flos Mundi*, transmès per un ms. datat a l'any 1407, és present, juxtaposada amb altres versions de llegendes hercúlies, també la de la seva vinguda a Espanya. Tanmateix, malgrat algunes modificacions —sobretot de col·locació cronològica— hi ha alguns elements que la fan indubtablement relacionada amb la versió que n'ofereix el *Libre dels reis* —per exemple, el fet que Aquil·les sigui cosí germà d'Hèrcules, que aquest fundés Manfredònia o que la novena barca venia a demanda d'Hèrcules i no per venir-lo a cercar—, i no pas amb la versió de Rodrigo Jiménez o de les *Cròniques d'Espanya* (a partir d'ara CdE). La publico a la nota al cap. [26], i serà fàcil de poder-ho comprovar. També trobem la mateixa versió al *Dotzè* d'Eiximenis, cap. 23, i, més tard i barrejada amb la de Rodrigo, a Tomic cap. [6] i Turell, [4]-[5]. Això vol dir que, com a mínim, aquesta llegenda ja era difosa abans de 1385, que és quan escriu Eiximenis. Res

no ens assegura que és cap a aquests anys que s'hagi de datar el ms. model de SM, tanmateix, aquest argument, juntament amb els altres dos, em confirma en la idea que tota la primera secció ja pertanyia originàriament al *Libre*, tot i no poder determinar l'eventual nivell de manipulació a la qual va ser sotmesa posteriorment.

Otger Cataló

Queda, així, per demostrar la pertinença a la redacció originària del *Libre* del cap. [54], el capítol que parla de l'origen del corònim català a partir del nom d'un castell gascó, el castell de Cataló. Com gairebé sempre que es parla d'historiografia, i, sobretot, quan es tracta de llegendes, és obligada la confrontació amb Miquel Coll i Alentorn. Ell dedicà l'any 1947 un magnífic estudi, com sempre informadíssim,¹⁸ a «La llegenda d'Otger Cataló i els nous barons» (novament publicat a Coll 1993: 7-50). Coll estudia la història del senyor del castell de Cataló, individuada amb la lletra ε, juntament amb la d'Otger Cataló i dels nous barons, individuada amb la lletra γ, per arribar a la conclusió que les dues deriven, amb canvis i afegits com mostren les notables diferències, d'una mateixa llegenda, individuada amb la lletra α, possiblement formada cap al final del segle XIV o, millor, a primeries del segle XV. Per a ell és una llegenda erudita que germina, bàsicament, de la malintencionada lectura de Rodrigo Jiménez i del Pseudo-Filomena. Després d'haver-ne il·lustrat les relacions entre els testimonis més antics, i aclarit l'origen remot, Coll detalla exhaustivament els nombrosos i complexos avatars i desenvolupaments de la llegenda fins els temps moderns.

No és ara possible fer ni una discussió detallada de l'estudi de Coll ni tornar-lo a fer, ja que per molts motius no cal, així que em limitaré a apuntar alguns aspectes pels quals no em sento d'acord amb ell —algunes crítiques que es poden fer al seu raonament—, sobretot perquè venen a joc amb la discussió que aquí m'afecta, la de la pertinença de la llegenda del senyor del castell de Cataló a la versió originària del *Libre*. Al meu entendre, Coll comet alguns errors de diferent entitat en el seu raonament, que, en alguns casos, afecten greument les seves conclu-

¶¹⁸ En comptades ocasions he pogut descobrir informacions que s'havien escapat a l'atenció de

Coll, això tenint en compte que, sense la seva feina, en molts casos encara ens mouríem a les palpentes.

Índex

<i>Estudi introductori</i>	7
Presentació	7
Els testimonis i el contingut	12
Les fonts	39
Ideologia i significat	52
Criteris d'edició	76
Bibliografia	77
<i>Llibre dels reis</i>	85
1. COMENCE LO PRÒLECH DELS NOBLES FETS E PROEZES DELS REYS E NOBLES BARONS	87
2. ACÍ COMENCE PERLAR DEL PRIMER REY QUI HANC FO EN LO MÓN E DELS ALTRES QUI VENGREN APRÉS	87
3. COM REGNÀ BIVER[O] FILL DE NAMBROT	88
4. COM REGNÀ CRES E'S PARTÍ DE SON FRARE BIVERO	88
5. COM REGNÀ CELIUM FILL DE CRES, HE APRÉS REGNÀ SATURN FILL DE CELIUM, APRÉS REGNÀ JÚPITER FILL DE SATURN, APRÉS REGNÀ DARDÀNUM FILL DE JÚPITER	89
6. COM TROYHUM SE PARTÍ DE SON FRARE DARDÀNUM HE COM EDIFICÀ LA CIUTAT DE TROYA	90
7. COM RÒMOLUS E PRÍAMUM SE PARTIREN DE LUR PARE TROYHUM	91
8. CANT RÒMOLUS E PRÍAMUM EDIFICAREN ROMA, E LO DIT RÒMOLUS TOLCH LO CAP A SON FRARE PRÍAMUM	93

9. COM REGNÀ LEUMADON SENYOR DE TROYA APRÉS DE SON PARE TROYHUM, E COM L'EMPERADOR DE GRÈCIA E LO REY ÈRCULES LA PRES E LA DESTROY	95
10. COM REGNÀ PRÍAM SENYOR DE TROYA APRÉS DEL PARE LEOMADON	96
11. COM XIII ^o REYS E XXXX ^o DUCHS DE GRÈCIA VENGREN HA SETJAR LA CIUTAT DE TROYA	96
12. COM LA CIUTAT DE TROYA FOU TRAYDA E LLIURADE PER ENEAS HE AN-TENOR ALS ENAMICHS GRECHS	97
13. CANT HA ÈRCULES VENCH EN COR DE CONQUERIR E SERCAR LO MÓN, E COM SE PARTÍ DE SON COSÍ GERMÀ ACHSILLES	98
14. CANT ÈRCULES PRES COMIAT DE SON COSI GERMÀ ACHSILLES, E PRES TERRA EN POLLA E ADEFICÀ-Y ALCUNES SIUTATS	99
15. CANT ÈRCULES PARTÍ DE POLLA E ANÀ EN PRINCIPAT E Y ADIFICÀ ALGUNES CIUTATS, E PUY ANÀ EN TOSCANA E ADIFICÀ-Y PIZA	99
16. COM ÈRCULES PARTÍ DE TOSCANA E ANÀ EN LLOMBARDIA, E AQUÍ EDIFICÀ ALGUNES SIUTATS	100
17. CANT ÈRCULES PARTÍ DE LLOMBARDIA E ADIFICÀ GÈNOVA	100
18. CANT ÈRCULES PARTÍ DE GÈNOVA E SE N'ANÀ EN ESPANYA E ADIFICÀ-Y DOS SIUTATS, SO ÉS, CALIS E TERASSONA	101
19. CANT ÈRCULES ADIFICHÀ LA SEU D'URGELL E CONQUERÍ AQUELL LOCH AB AJUDA DEL COMTE D'OSONA	101
20. COM LO COMTE D'OSONA VENCH AJUDAR A ÈRCULES QUI ERA SOBRE LO SITI D'URGELL	102
21. COM ÈRCULES EDIFICÀ LA CIUTAT DE VICH QUI ÉS EN LA TERRA DE HOSONA	103
22. COM LO COMTE ANSILLES ARMÀ ·VIII ^o · BARCAS DE MOLTE GENT, LES CALS TREMATIA PER SECORS A ÈRCULES	104
23. CANT LA NOENA BARCA QUI ERA ESCAPADE DEL MAL TEMPS ESTAVE SURGIDE DEVANT LA PLAGE DE BARCELONA	104
24. CANT LOS PESCADORS DIGUEREN LA NOVELLA DE LA BARCA QUE ERA VENGUDA DE GRÈSSIA A ÈRCULES	105
25. CANT ÈRCULES EDIFICHÀ LA SIUTAT DE BARSELONA	106
26. CANT ÈRCULES ACH EDIFICADE LA CIUTAT DE BARSELONA E SE N'ANÀ AL COMTE D'OSONA, HE APRÉS COM MORÍ	107
27. DEL PRIMER REY DE FRANCE QUI ACH NOM MOROYNUS	109
28. DEL SEGON REY QUI ACH NOM CLODOVEO	109
29. DEL TERS REY DE FRANCE QUI ACH NOM TANBÉ CLODOVEO	110
30. DEL CART REY APELLAT TANBÉ CLODOVEO	110
31. DEL QUINT REY DE FRANCE APELLAT MOROYNUS	110
32. DEL SIZÉ REY DE FRANCE QUI ACH NOM XALDERICH	111
33. COM EN FRANCE ACH ·VI ^o ·REYS, LOS ·III· PRIMERS FOREN NEGRES E LOS ALTRES ·III· FOREN LLORS	113

34. DEL ·VI ^È · REY DE FRANCE QUI ACH NOM CLODOVEO, E AQUEST FOU BLANCH	113
35.	113
36. DEL ·VIII ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM CLAQUEYRES	117
37. DEL ·IX ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM CLAQUEYRES	117
38. DEL ·X ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM CLODOVEO	117
39. DE L'·XI ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM TYRIN	118
40. DEL ·XII ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM CLAQUEYRES	118
41. DEL ·XIII ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM XELDERICH	118
42. DEL ·XIII ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM ROBERT	119
43. DEL REY DE SPANYA QUI HAC NOM BAMBA	119
44. DEL ·XV ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM TIRIN	119
45. DEL ·XVI ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM CREES TERIN	120
46. D'UN REY QUI REGNÀ EN ESPANYA LO CAL HAC NOM GIGA	120
47. DEL ·XVII ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM ROBERT	120
48. DEL ·XVIII ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM PHELIP	120
49. DEL REY VACENOS D'ESPANYA FILL D[EL] REY GIGA	121
50. DEL ·XVIII ^È · REY DE FRANÇA QUI HAC NOM ROBERT	121
51. COM REGNÀ EN ESPANYA SEMA REY DELS MOROS	121
52. COM LA CIUTAT DE TOLOSA ERA ASSETJADE PER SARRAYNS E FOU DELLIU- RADE PER FRANÇESOS	123
53. COM PELAGI, CRESTIÀ D'ESPANYA, SE COMBATÉ AB LA SUA COMPA[N]YA CONTRE LOS SARRAYNS	123
54. PERQUÈ SÓN LOS CATELANS APELLATS CATELANS E D'ON IXEN	125
55. DEL ·XX ^È · REY DE FRANCE QUI ACH NOM ARNOLT	126
56. DEL ·XXI ^È · REY DE FRANCE QUI ACH NOM TAMBÉ ARNOLT, LO CAL RE- NONSSIÀ AL REGNE E MORÍ ARCABISBE DE REMS, E SON FILL ARCHAFOU ALET PER REY E FÒ LO ·XXII ^È · REY	127
57. DEL ·XXIII ^È · REY DE FRANCE QUI ACH NOM CLOQUEYRES	127
58. DE DONA BLANCHAFLORE, FILLA DEL REY CLOQUEYRES, COM PRES MARIT HUN PRÍncep, LO CAL AVIA NOM NILSSABET, LO CAL ELLA·L VOLCH, E PER ELLA ELL FOU REY DE FRANCE, E FÒ LO ·XXIII ^O · REY	128
59. DEL ·XXV ^È · REY DE FRANCE QUI ACH NOM PIPÍ, QUI FO FILL DE DONA BLANCHAFLORE E DE NILSABET, E COM LI AMENAVEN PER ESPOSADE LA FI- LLA DE L'EMPERADOR D'ELAMANYA E LA VOLGREN HOCIR AL BOSCH	128
60. COM ·II· GERMANS, FILLS D'UN PAGÈS, TROBAREN LA DONZELLA, FILLA DE L'EMPERADOR D'ALAMANYA, EN LO BOSCH E AMENAREN-LA A LUR AL- BERCH	130
61. COM PIPÍ REY DE FRANÇA, ANANT CASSANT PER LO BOSCH, VENCH A LA CASA HON STAVA LA FILLA DE L'EMPERADOR DE ALAMANYA PER MASSIPA, LA QUAL EMPRENYÀ	132
62. COM LA EMERADRIU D'ALAMANYA VENCH A PIPÍ REY DE FRANÇA	133

63. DEL PRIMER LOTARI REY DE FRANÇA	138
64. DEL PRIMER CARLES MAYNES REY DE FRANÇA, E QUANT LODOVICH SON FILL CONQUÈS E PRES LA CIUTAT DE BARCELONA	138
65. COM CARLES MAYNES GITÀ E ENCALSA LOS SARRAYNS DE TOTS AQUELLS LLOCHS HON ELL SABÈS QUE FOÇEN	139
66. [CANT LEDOVICH FILL DE CARLES MAYNES CONQUÈS E PRES LA CIUTAT DE BERSELONA]	141
67. COM LODOVICH, FILL DE CARLES, DOTÀ LO MONASTIR DE SANT PERE DE BARCELONA DE DONES MONGES	143
68. DE LA BOVARIA E DEL LOCH HON STAVEN LOS BOUS E'L BESTIAR DEL MO- NASTIR DE SANT PERE DE BARCHELONA	144
69. QUANT LODOVICH DONÀ LA CIUTAT DE BARCELONA A 'I' NOBLE CAVA- LLER PER NOM GIFFRÉ	144
70. COM LOS MISSATGES VENGREN DE L'EMPERADOR E REY DE FRANÇA LO- DOVICH A GIFFRÉ COMPTE DE BARCELONA	145
71. COM UN DELS MISSATGERS DE L'EMPERADOR TIRÀ PER LA BARBA LO COMPTA GIFFRÉ, PER QUÈ LO COMPTE LO OÇÍS	145
72. COM LODOVICH, EMPERADOR DE ROMA E REY DE FRANÇA, FÉU TOLRE LO CAP A GIFFRÉ COMPTE DE BARCELONA	146
73. COM LODOVICH EMPERADOR DONÀ LO FILL DE GIFFRÉ COMTE DE BAR- CELONA A NODRIR AL COMPTE DE FLANDRES	146
74. QUANT LO FILL DEL COMPTE DE BARCELONA EMPRENYÀ LA FILLA DEL COMPTE DE FLANDRES	147
75. QUANT UNA VEYLLA MALVESTIDA MANÀ LO INFANT GIFFRÉ PELÓS A LA COMPTESSA DE BARCELONA QUI ERA SA MARA	148
76. COM LO COMPTE GIFFRÉ PELÓS PRES MULLER LA FILLA DEL COMPTE DE FLANDRES	149
77. COM REGNÀ LOTARI SEGON REY DE FRANÇA	150
78. COM REGNÀ LO SEGON LODOVICH REY DE FRANÇA	150
79. COM LO COMPTE DE BARCELONA GIFFRÉ PELÓS ANÀ DAVANT LO SENYOR REY DE FRANÇA E HAC MISSATGE QUE SARRAHINS EREN ENTRATS EN LA SUA TERRA	150
80. QUANT GIFFRÉ PELÓS COMPTE DE BARCELONA VENCH DE FRANÇA E GITÀ LOS SARRAHINS DE LA SUA TERRA	151
81. COM GIFFRÉ PELÓS COMPTE DE BARCELONA FUNDÀ LO MONASTIR DE RIPOLL	152
82. COM REGNÀ CARLES LO CALVO LO SEGON REY DE FRANÇA	152
83. QUANT GIFFRÉ PELÓS HERETÀ DE SA VIDA SOS FILLS	152
84. COM REGNÀ LO TERÇ LODOVICH REY DE FRANÇA	153
85. DE MIR COMPTE DE BARCELONA	153
86. COM REGNÀ CARLES LO GROS REY DE FRANÇA	154

87. COM MIR COMPTE DE BARCELONA JAQUÍ SOS FILLS QUI EREN POCHS EN PODER DE SON FRARE SUNYER COMPTE D'URGELL	154
88. DE SUNYER COMPTE D'URGELL	154
89. COM REGNÀ LODOVICH QUART REY DE FRANÇA	155
90. DE SENGIFFRÉ COMPTE DE BARCELONA	155
91. COM EN BORRELL FOU LEVAT COMPTE DE BARCELONA	155
92. COM MORÍ EN MIR BISBE E COMTE DE GERONA	156
93. DE OLIBA CABRETA COMPTE DE BESALDÓ E DE SERDANYA	156
94. COM REGNÀ LO TERÇ REY DE FRANÇA LOTOARI	156
95. COM REGNÀ ENRICH REY DE FRANÇA	157
96. QUANT N'OLIBA CABRETA HERETÀ SOS FILLS	157
97. DE BERNAT COMTE DE BESALDÓ E D'EN GIFFRÉ COMTE DE SARDANYA	157
98. COM EN BORRELL COMPTE DE BARCELONA HAC BATAYLLA AB SARRAHINS, E MORÍ ELL E GRAN MULTITUT DE GENTS, E FOU PRESA LA CIUTAT DE BARCELONA PER SARRAHINS	158
99. COM LO SARRAHINS PRESEREN LOS CAPS DELS ·D· CAVALLERS CHRIS- TIANES QUI EREN MORTS EN LA BATAYLLA, E AQUELL DEL COMTE BO- RRELL, E GITAREN-LOS AB UNA BASSEJA DE GINY EN LA PLASSA DE SANT JUST E DE SANT PASTOR	159
100. D'EN RAMON BORRELL COMTE DE BARCELONA, LO QUAL FÉU CONSE- GRAR LA GERMANA SUA ABADESSA DEL MONASTIR DE SANT PERE	159
101. COM NA MADRUY, ABADESSA DEL MONASTIR DE SANT PERE DE BARCE- LONA, VENCH DE MALLORCHA	160
102. COM REGNÀ LOTARI QUART REY DE FRANÇA	162
103. COM REGNÀ UGO XAFFET REY DE FRANÇA	162
104. COM REGNÀ LO QUINT ROBERT REY DE FRANÇA	162
105. DE UGO SEGON REY DE FRANÇA	163
106. COM REGNÀ LO QUART LOTARI REY DE FRANÇA	163
107. COM REGNÀ LO QUINT LODOVICH REY DE FRANÇA	163
108. COM REGNÀ CARLES MARTELL REY DE FRANÇA	163
109. DE LOTARI QUINT REY DE FRANÇA	164
110. COM REGNÀ LO ·VI ^è · LODOVICH REY DE FRANÇA	164
111. DE HUGO TERÇ REY DE FRANÇA	164
112. COM REGNÀ LO QUINT ROBERT REY DE FRANÇA	165
113. COM REGNÀ HUGO REY DE FRANÇA, FILL D'EN ROBERT REY DE FRANÇA	165
114. COM REGNÀ ENRICH REY DE FRANÇA	165
115. DE ERMANGOL COMTE D'URGELL	166
116. DE RAMON BORRELL COMTE DE BARCELONA	166
117. D'EN BERENGUER COMTE DE BARCELONA	166
118. COM REGNÀ PHELIP REY DE FRANÇA	167

119. COM EN BERENGUER TAYLLAFFRÉ, FILL D'EN OLIBA, FOU COMTE DE BARCELONA, E LOS ALTRES FRARES COM HAGUEREN LOS ALTRES COMTATS	168
120. D'EN GUILLEM BERENGUER GRAS COMTE DE BESALDÓ	169
121. DE GIFFRÉ COMTE DE BESALDÓ	170
122. DEL ·VII ^è · ABAT DE RIPOLL	170
123. COM REGNÀ LO TERÇ ENRICH REY DE FRANÇA	170
124. DE BERENGUER TAYLLAFFRÉ COMTE DE BARCELONA	171
125. ACÍ PARLE D'EN ERMENGOL COMTE D'URGELL APELLAT PELEGRÍ	171
126. D'EN RAMON BERENGUER COMTE DE BARCELONA LO QUAL FÉU LOS USATGES	171
127. COM MORÍ L'ABAT DE RIPOLL	174
128. COM REGNÀ OTO REY DE FRANÇA	174
129. DEL COMTE D'URGELL SOBRENOM BARBASTRE	174
130. D'EN RAMON GIFFRÉ COMTE DE SARDANYA	174
131. COM REGNÀ LO TERÇ ENRICH REY DE FRANÇA	175
132. COM REGNÀ LO QUART ENRICH REY DE FRANÇA	175
133. DEL COMTE DE BARCELONA EN RAMON BERENGUER CAP DE STOPES NE COM L'OCÍS SON FRARE A LA PERXA DE L'ESTOR	175
134. COM EN BERENGUER RAMON VOLCH PENDRE LO COMTAT DE BARCELONA E LOS BARONS DE LA TERRA NO·L VOLGUEREN	176
135. COM LOS BARONS DE CATHALUNYA LEVAREN COMTE SON FILL D'EN RAMON BERENGUER CAP DE STOPES	177
136. COM REGNÀ LO ·VII ^è · LODOVICH REY DE FRANÇA	178
137. D'EN ERMANGOL DE GERB COMTE D'URGELL	178
138. D'EN GUILLEM RAMON COMTE DE BESALDÓ	179
139. D'EN GUILLEM JORDÀ COMTE DE BESALDÓ	179
140. D'EN BERENGUER COMTE DE BESALDÓ E DE SARDANYA	180
141. ACÍ PARLA DEL COMTE D'URGELL N'ARMENGOL DE MEYACHA	180
142. COM REGNÀ LO ·VI ^è · LOTARI REY DE FRANÇA	180
143. COM REGNÀ LO ·VII ^è · LODOVICH REY DE FRANÇA	181
144. COM FOU PRESA LA CIUTAT DE MALLORCHA PER LO COMTE EN RAMON BERENGUER, NE COM TENIEN ASSETJADA LA CIUTAT DE BARCELONA SARRAHINS	181
145. COM LO REY N'AMFÓS AVARQUES PRES SARAGOÇA E TERAÇONA E TUDELA	184
146. COM VENCH LO REGNE D'ARAGÓ AB LO REGNE DE NAVARRA, NE COM PRESEREN OSCHA	185
147. COM REGNÀ LO ·VII ^è · LOTARI REY DE FRANÇA	186
148. D'EN AMFÓS REY D'ARAGÓ	186
149. COM GITAREN LO MONGE REMIRUS DEL MONASTIR, E·L FAHEREN REY D'ARAGÓ, LO QUAL HAC NOM REY CUCUYLLA	187

150. COM REGNÀ LO ·IX ^È · LUDOVICH REY DE FRANÇA	189
151. COM EN RAMON BERENGUER ANÀ EN ALMARIA	189
152. COM FOU PRESA TORTOSA	191
153. COM REGNÀ LO ·VII ^È · ENRICH REY DE FRANÇA	191
154. COM FOU PRESA LEYDA E FRAGA	191
155. COM FOU PRES MIRAVET E PRADES E TOTA LA TERRA, E COM LO COMTE HI FÉU CCC SGLÉSIES	191
156. COM EN RAMON BERENGUER FÉU LO MATRIMONI DE SON NABOT	192
157. DEL COMTE D'URGELL	192
158. DEL COMTE DE BESALDÓ	193
159. DEL COMTE DE BESALDÓ EN BERENGUER GUILLEM	193
160. COM REGNÀ N'ANFÓS REY D'ARAGÓ E COMTE DE BARCELONA APRÉS DEL PARE EN RAMON BERENGUER	194
161. QUANT N'AMFÓS REY D'ARAGÓ NODRÍ EN RAMON BERENGUER FILL D'EN BERENGUER RAMON COMTE DE PROENÇA, E COM SOFFRÍ GRAN AFFANY AB LO COMTAT DE TOLOSA	195
162. COM LO REY N'AMFÓS ASSETJÀ MORISSEYLL	196
163. QUANT LO REY N'AMFÓS PASSÀ PER LA TERRA DEL COMTE DE TOLOSA QUE NO·L GOSÀ EMPATXAR DE SON VIATGE, E A CAVALLERS DE CASTELLA QUE TOLCH LA PRESA	196
164. DEL COMTE D'URGELL	197
165. COM REGNÀ PHELIP REY DE FRANÇA, E COM LO REY DE CASTELLA ASSETJÀ AVI[N]YÓ	197
166. QUANT LO PAPA CELESTÍ TRAMÈS LETRES DE PAU A N'AMFÓS REY D'ARAGÓ	198
167. COM VENCH LO COMTAT DE PROENÇA AB LO REGNE D'ARAGÓ	199
168. COM LO REY N'AMFÓS OBEHÍ LA LETRA QUE L'APOSTOLI LI TRAMÈS E COMPLÍ LA SUA VOLUNTAT	200
169. COM REGNÀ LO REY EN PERE, E COM SON AVUNCLO LI DEMANÀ PART DE LA HERETAT, ÇO ÈS EN SANXO	200
170. COM REGNÀ LO ·X ^È · LUDOVICH REY DE FRANÇA	201
171. COM REGNÀ LO ·XI ^È · LUDOVICH REY DE FRANÇA	201
172. ACÍ PARLE D'EN ARMENGOL COMTE D'URGELL	201
173. D'EN GUERAU DE CABRERA COMTE D'URGELL COM FOU PRES PER LO REY EN PERE	202
174. COM LO REY EN PERE MARIDÀ SES SORS ANS QUE PRESÉS MULLER	202
175. COM LO REY EN PERE PRES MULLER DONA MARIA DE MUNTPESLER, E A CAP DE ·I· ANY E ·III· MESOS L'EMPRENYÀ EN L'ALBERCH D'EN TORNAMIRA	203
176. COM NASCH EN JACME FILL DEL REY EN PERE QUE HAC DE LA DONA MARIA DE MUNTPEYLLER	206

177. ACÍ PARLE COM FOU BATEJAT L'INFANT EN JACHME NE PERQUÈ ACH NOM JACHME	206
178. ACÍ PARLE COM LO REY EN PERE ANÀ EN ROMA A PAPA IGNOSSENT, E COM SE CORONÀ AB LO REY DE FRANCE E AB LO REY DE CASTELLA, HE COM VOLCH DEPARTIR LO MATRIMONI D'ELL E DE SA MULLER DONA MARIA DE MOMPALLER	207
179. QUANT LO PAPA INNOCENT FÉU DONAR A NODRIR LO INFANT EN JAC- ME AL BISBE DE SEGORB	209
180. D'EN PONÇ DE CABRERA COMTE D'URGELL	210
181. D'EN ÁLVARO DE CABRERA COMTA D'URGELL	210
APÈNDIXS	212

fontes històriques valencianes
33.

VNIVERSITAT VALÈNCIA